

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ІСТОРІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА
ВІДДІЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ, МОВИ ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ

STUDIA HISTORIA
СЕРІЯ: ІСТОРИЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 4

КИЇВ-2018

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ
СЕРІЯ: ІСТОРИЧНІ НАУКИ
Випуск 4

***Рекомендовано вченою радою Інституту історії України НАН України
протокол № 3 від 29 березня 2018 року***

***Підготовку до видання серії спільно здійснюють
Ради молодих вчених при Відділенні історії, філософії та права НАН України
і Відділенні літератури, мови та мистецтвознавства НАН України***

У першому в Україні комплексному міждисциплінарному гуманітарному збірнику наукових праць представлено сучасні напрями гуманітарних досліджень молодих вчених НАН України та вищих навчальних закладів України, пропонуються нові підходи у вивченні сучасних актуальних проблем історичної науки.

Розраховано на вчених-гуманітаріїв, викладачів, студентів.

Усі права застережено.

***Передрук і переклад дозволяється лише з дозволу автора та редакційної колегії.
Редакційна колегія не несе відповідальності за змістові помилки, допущені авторами.***

**Адреса редакційної колегії:
01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4
e-mail: andriiblanutsa@gmail.com**

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Боряк Геннадій Володимирович
д.і.н., професор, член-кореспондент НАН України,
заступник директора Інституту історії України НАН України

Заступник головного редактора

Блануца Андрій Васильович
к.і.н., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу
середніх віків та раннього нового часу Інституту історії України НАН України

Відповідальний секретар

Кононенко Василь Петрович
к.і.н., науковий співробітник відділу середніх віків та раннього нового часу
Інституту історії України НАН України

Члени редколегії

Даниленко Віктор Михайлович
д.і.н., професор, член-кореспондент НАН України, завідувач
відділу історії України другої половини ХХ століття Інституту історії України НАН України

Івакін Гліб Юрійович

д.і.н., професор, член-кореспондент НАН України,
заступник директора Інституту археології НАН України

Лиман Ігор Ігорович

д.і.н., професор, завідувач кафедри історії України
Бердянського державного педагогічного університету

Реснт Олександр Петрович

д.і.н., професор, член-кореспондент НАН України,
заступник директора Інституту історії України НАН України

Удод Олександр Андрійович

д.і.н., професор, член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Чухліб Тарас Васильович

д.і.н., провідний науковий співробітник відділу середніх віків
та раннього нового часу Інституту історії України НАН України

Щербак Надія Олександрівна

д.і.н., професор, професор кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ України

Блащук Світлана Миколаївна

к.і.н., науковий співробітник відділу української історіографії
Інституту історії України НАН України

Каряка Олександр Віталійович

молодший науковий співробітник античного відділу Інституту археології НАН України,
завідувач Науковим архівом Інституту археології НАН України

Хромова Ірина Костянтинівна

к.і.н., науковий співробітник сектору генеалогічних та геральдичних досліджень
Інституту історії України НАН України

Адріан Юсупович

доктор філософії (Ph.D), науковий співробітник Інституту історії ПАН

Шандор Фйольдварі

доктор філософії (Ph.D), науковий співробітник Дебреценського університету

© Відділення історії, філософії та права НАН України, 2018

© Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, 2018

© Автори, 2018

PRÆFATIO

Науково-практичний електронний журнал “Міждисциплінарні гуманітарні студії” включає п’ять серій: філософія, філологія, історія, право та політологія. Цей проект започатковано радами молодих вчених при Відділенні історії, філософії та права і Відділенні мови, літератури та мистецтвознавства НАН України. Видання є першим в Україні часописом міждисциплінарного характеру.

Головне завдання “Міждисциплінарних гуманітарних студій” — створення можливості вченим-гуманітаріям об’єднати власні наукові дослідження з розробками суміжних дисциплін.

Серія “Історичні науки” задумана як майданчик для презентації новаторських міждисциплінарних гуманітарних студій, пов’язаних з інтерпретацією минулого. “Родзинки” міждисциплінарних студій на межі історії та інших гуманітарних наук лежать на поверхні. Кожна гуманітарна наука має свою історію, багато сюжетів якої є надзвичайно цінними для спеціального вивчення фаховими істориками.

Водночас є багато інших глибших та інтелектуально вибагливіших сфер, де міждисциплінарні дослідження можуть мати надзвичайно цінні практичні й теоретичні здобутки. Для прикладу, лабораторія історичного дослідження текстів може істотно збагатитися, якщо окрім археографічних та джерелознавчих методик буде долучено інструментарій лінгвістичних студій. Біографістика неодмінно набуде нового вигляду, якщо творчо запозичить методики вивчення людини, які використовуються у різних дисциплінах медичних наук, психології та психіатрії. Інтелектуальна історія також отримає важливий імпульс у своєму розвитку при використанні нових досліджень у філософії, логіці, психології, соціології, культурології, економіці та інших науках.

Редакційна рада історичної серії запрошує усіх вчених-гуманітаріїв, які хочуть презентувати свої міждисциплінарні розробки, до співпраці у рамках “Міждисциплінарних гуманітарних читань” та “Міждисциплінарних гуманітарних студій”. Особливо вітатимуться новаторські дослідження молоді — студентів, магістрантів, аспірантів — та надаватиметься необхідна консультативна допомога у ході роботи читань та рецензування статей.

*Редакційна рада
електронного науково-практичного журналу
“Міждисциплінарні гуманітарні студії”
Серія: Історичні науки*

ЗМІСТ

Ярослав Пилипчук (Київ) КОНСТРУЮЮЧИ ІСТОРІЮ УГОРЦІВ: ПРО УГОРСЬКІ ПРАБАТЬКІВЩИНИ	7
Євген Філянін (Дніпро) ВИПАДКИ РЕЛІГІЙНИХ ДЕВІАЦІЙ В ЖИТТІ ФРОНТИРНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ	24
Юлія Руденко (Київ) ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРИЧИНИ ПРОВАЛУ ДНІПРОВСЬКОЇ ПОВІТРЯНО-ДЕСАНТНОЇ ОПЕРАЦІЇ	33
Шандор Фйольдварі (Будапешт) МІЖКУЛЬТУРНІ ДІАЛОГИ В ДИПЛОМАТІЇ СВ. ПАПИ ЙОАННА ПАВЛА ІІ	50
Ігор Коляда, Богдан Бацвін (Київ) РОЛЬ РОДИНИ І ДИТИНСТВА У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ДУХОВНОГО АВТОРИТЕТУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ БЛАЖЕННІШОГО ЛЮБОМИРА ГУЗАРА	61
Віталій Гудима (Київ) РОЛЬ РОДИНИ І ДИТИНСТВА У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО, ЯК МИТЦЯ	74
Роман Спірідонов (Київ) ВОЛОНТЕРСТВО: ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ	84
Дар'я Захлипа (Харків) ІНШИЙ(І) ТА МОЯ КЗИСТЕНЦІЯ.....	93

МІЖКУЛЬТУРНІ ДІАЛОГИ В ДИПЛОМАТІЇ СВ. ПАПИ ЙОАННА ПАВЛА ІІ

Шандор Фйольдвари

старший науковий співробітник
Дебреценського університету та Академії наук
(Будапешт, Угорщина)
alexfoldvari@gmail.com

Стаття присвячена вивченню міжкультурної комунікації, котра у значній мірі завдячує своєму розвитку Інституту іноземної служби (Foreign Service Institute=FSI). Автор доводить, що Католицька Церква після ІІ Ватиканського собору також розгорнула свою діяльність, пов'язану з міжкультурною комунікацією. Угорський дослідник звертає особливу увагу на діяльність Іоанна Павла ІІ у цій сфері.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжрелігійні діалоги, Іоанн Павло ІІ, ІІ Ватиканський собор, іслам.

Тема цієї статті стосується історії минулого ХХ ст., а також питання дипломатії, комунікації та герменевтики¹. Релігійність у сучасному ХХІ ст., з одного боку, пов'язана з приватною, особистою сферою життя людини; однак, з іншого боку, соціологія свідчить, що у теперішньому світі релігії стають все більш популярними серед жителів планети у цілому, а також зростає кількість

¹ Ця стаття базується, з одного боку, на доповіді автора на VI «Міждисциплінарних гуманітарних читаннях», що мали місце у Києві 22 грудня 2017 р. (Фйольдвари Ш. Міжкультурні діалоги в дипломатії Св. Папи Іоанна Павла ІІ // Тези доповідей, ред. Г. Боряк, А. Блануца, А. Гурбик, В. Кононенко, В. Сегеда. – Київ, 2017. – С. 84–86; [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.academia.edu/35519698/> [дата доступу – 11.01.2018]. З іншого боку, дослідження ґрунтується на раніше опублікованих працях автора про цю тему: Földvári S. The Bridgemaking Activity Of Pope John Paul II (Saint) As Cases Of Intercultural Dialogue In Diplomacy // Teksto slépiniai – Text Mysteries, Vol. 18. – Vilnius, 2016. – С. 57-75; [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tekstoslepiniai.leu.lt/index.php/TS/article/view/34/33> [дата доступу 11.06.2017]; Földvári S. Intercultural Dialogues in Diplomacy by Pope John Paul II // Intercultural Education at the Crossroads: Conference Proceedings / Ред. L. Lendvai, O. Keresztes-Takács. – Budapest, 2017. – С. 417-434, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.academia.edu/34063259> [доступ 11.06.2017]; Földvári S. Vallásközi dialógusok a nyugati sajtó tükrében – Interreligious Dialogues As Reflected In The Western Press [угорськ. і англ.] // Macaristan və Azərbaycan: mədəniyyətətlərini dialoqu: 5. beynəlxalqelmi konfrans 22-25 noyabr, 2010. – Hungary and Azarbaijan: Dialogues of Cultures: Papers Presented on The 5th International Research Conference Held by The Embassy of Azarbaijan Respublik in Budapest, November 22-25, 2010 / ред. V. Guliyev. – Budapest, 2011. – С. 221–235. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://real.mtak.hu/23721> [дата доступу 11.06.2017]. Автор принагідно висловлює подяку усім, хто критикував або доповнював його ранні дослідження. Цей текст є суттєво доопрацьованим автором.

віровизнать (Західна Європа є винятком). Це, між іншим, доводили представники угорської школи соціології релігій – покійний Міклош Томка та його учень Андраш Мате-Тот; важливо, що їхні праці були опубліковані в Західній Європі². Тема цього дослідження стосується передусім діяльності папи Іоанна Павла II (причисленого Католицькою Церквою до лику святих). Активність теперішнього папи Франциска також багато у чому нагадує діяльність Іоанна Павла II; однак сучасні дослідники ще не можуть її повністю оцінювати, оскільки вона ще не може бути досягнута з історичної перспективи. Тим не менше дозволимо собі процитувати одну фразу теперішнього папи: «Діалог – це школа людства та будівничий єдності, що допомагає облаштовувати суспільство, засноване на толерантності та взаємоповазі»³.

Щодо «міжкультурної комунікації», то ця дисципліна почала свій шлях як типово американська наука⁴. Варто зазначити, що вона поширилася і в Україні⁵. Заслуговує на увагу те, що навіть у Білорусі (яка найважче сприймає впливи західної культури) завдяки Любові Владиковській ця дисципліна набула поширення. Сама згадана дослідниця відома не лише на Новому континенті своїми дослідженнями у галузі міжкультурної комунікації (працює запрошеним професором в США)⁶, але й у Європі – вона організувала цікаві наукові заходи з міжкультурної комунікації⁷. Втім варто відзначити, що на сході Європи

² Tomka M. *Expanding Religion. Religious Revival in Post-Communist Central and Eastern Europe*. – Berlin, Boston, 2011. – P. 258. Переважно див. гл. 3: «Versions of religious change» (С. 61 і далі), особливо заголовок «Ideological identity – Do people consider themselves to be religious?» (С. 69-82). Також див. збірник статей: Focus on Religion in Central and Eastern Europe. A Regional View, ред. А. Máté-Tóth, G. Rosta. – Berlin, Boston, 2016. – 204 p. (серія «Religion and society», том 68).

³ Це казалося римським папою Франциском у міжрелігійному соборі в м. Сараєво 6 червня 2015 р.: «Dialogue is a school of humanity and a builder of unity, which helps to build a society founded on tolerance and mutual respect». Див.: *Pope Francis on Ecumenical and Interreligious Meeting in Sarajevo, 6 June 2015* // Апостольський шлях Його Святішого Папи Франциска в Сараєво (Боснія і Герцеговина), 6 червня 2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150606_sarajevo-incontro-ecumenico.html [дата доступу 10.06.2015].

⁴ Белая Е. Н. Теория и практика межкультурной коммуникации. – Москва, 2011. – С. 208; Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация. – Москва, 2000. – 624 с.

⁵ Barnett J. H. *Teaching Intercultural Communication in Ukraine: A Case Study* // Capstone Collection, 1653. – SIT Digital Collection, 2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://digitalcollections.sit.edu/capstones/1653> [дата доступу 16.12.2017].

⁶ Її дослідження присвячені рецепції американської культури у Білорусі (остання в багатьох аспектах є державою антиамериканського характеру): Уладыкоўская Л. Адкрыццё маёй Амерыкі, або Навошта беларусам ЗША? – Мінск, 2012. – 80 с.; Уладыкоўская Л. Міжкультурны дыялог: амерыканская парадыгма / Intercultural Dialogue: American Paradigm. – Мінск, 2014 – С. 92. Особливо див. 2-гу главу: «Шматграннасць амерыканскай парадыгмы міжкультурнага дыялогу» з аналізом амерыканських цінностей: «Сфера свабоды і поспеху» (С. 38-43), «Полікультурнасць у сістэме адукацыі ЗША» (С. 44-50), щодо нашої теми див.: «Культурная дыпламатыя» (С. 51-53). [Електронний ресурс]. Режим доступу. http://idcbel.org/images/liubou_uladykouskaja-intercultural_dialogue.pdf [дата доступу 16.12.2017].

⁷ Міжкультурны дыялог: сучасная парадыгма і вопыт суседства: Зб. навук. арт. / Склад. і навук. рэд. Л. Уладыкоўская. – Мінск, 2014. – 96 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://idcbel.org/images/poll/zbornik.pdf> [дата доступу 16.12.2017]. Варто звернути увагу на її

відсутня взаємозв'язок релігієзнавства з міжкультурною комунікацією. Навіть Л. Владиковська не звертала на це уваги, хоча вона займається викладацькою діяльністю як за океаном, так й у своїй рідній Білорусі. Також цікаво, що у Східній Європі у теології ще мало застосовуються нові сучасні методи і методики, котрі в Америці стали звичними. У посткомуністичних країнах релігієзнавство ще пов'язане з «наукою про релігію», тобто є продовженням колишнього «наукового атеїзму», втім замість «атеїзму» приймається засновок, що Бог існує. Втім, така штучна «методологічна процедура» є малоперспективною. Релігієзнавство у сучасному науковому житті є значно ширшим і більшим. Щодо теологічних та релігієзнавчих дисциплін, то в сучасній Америці є їх велика кількість: сама міжкультурна комунікація розглядається у ширших рамках релігійної комунікації⁸. Цікаво, що існує багато загальних та спеціальних курсів на теологічних факультетах, присвячених міжкультурному спілкуванню у світській діяльності християн⁹. Як розвивалася міжкультурна комунікація і як ця типово бізнес-наука стала богословською дисципліною? і яка роль у цьому папи Іоанна Павла II? Це проблемні питання нашого дослідження.

Останнім часом міжкультурна комунікація широко використовується як дисципліна у бізнес-школах з тією метою, щоб навчитися краще розуміти позицію свого партнера. Звичайно, що у бізнес-школах предметом розуміння є той чи інший партнер, товар чи продукт. Втім ця дисципліна починала свою історію з потреб міжнародної дипломатії. Після Другої світової війни, США пропонували свою фінансову та економічну допомогу країнам Третього Світу, котрі постраждали від мілітарних акцій. Американські дипломати та чиновники нерідко нашоувхувалися на непорозуміння з тими партнерами, котрі володіли англійською мовою, або ж знання мов не допомагало працівникам зовнішньополітичних відомств США донести їхні умови співрозмовникам. Це засвідчило, що знання лише мови є далеко недостатнім для порозуміння і співпраці. Звичай, способи вираження власних інтересів, методи звернення до іншого і багато

секцію з західноєвропейськими учасниками на V конгресі білорусистів у Каунасі 2016 р.: *Uladzkouskaja L. What is New in Intercultural Dialogue?* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://idcbel.org/index.php/en/events/567-what-is-new-in-intercultural-dialogue> [дата доступу 16.12.2017]. *Уладыкоўская Л. Што новага ў міжкультурным дыялогу?* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://idcbel.org/index.php/by/padzei/568-shto-novaga-mizhkulturnym-dyialogu> [дата доступу 16.12.2017] Див. також програму цієї секції: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://icbs.palityka.org/wp-content/uploads/2016/09/5.3_mizhkulturnyi_diyalog_AMrev.pdf [доступ 16-12-2017].

⁸ Наведемо приклади з протестантської теології: *Ayee E. Christian Perspective on Intercultural Communication // Pro Rege (Dordt College, USA:IA). – Т. 35 (2007). – № 4. – Р. 1-9.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://digitalcollections.dordt.edu/pro_rege/vol35/iss4/1 [дата доступу 16.12.2017]. *Veenstra Ch. Communication and Culture // Pro Rege (Dordt College, USA:IA). – Т. 15 (1986). – № 2. – Р. 18-24.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://digitalcollections.dordt.edu/pro_rege/vol15/iss2/4 [дата доступу 16.12.2017].

⁹ Як приклад, один з подібних курсів: «Комунікація християнства через культуру» в богословській семінарії в м. Асбурі: *Hunter G. G. Cross Cultural Communication of Christianity. – Asbury (USA).* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://place.asburyseminary.edu/syllabi/1418/> [дата доступу 16.12.2017].

іншого теж є важливими чинниками успішної комунікації. За словами Е. Роджерса і Т. Стейнфатта, багато програм допомоги не вдалося реалізувати через «невмілих, нечутливих до культури працівників, задіяних у країнах «Третього світу», мову та культуру яких вони не розуміли»¹⁰. Оскільки американці не розуміли як комунікувати з Третім світом, то й багато народів не вірило, що до них звертаються з добрими пропозиціями. Культура, в якій ми живемо, визначає наш сенс, нашу думку – отже, якщо говорити з іншими, то треба вивчити не лише мову, але й зрозуміти культуру. Культура та мова є одночасно важливими каналами спілкування – це було відкриттям, яке активно використовував «Інститут іноземної служби», досліджуючи проблеми «міжкультурної комунікації» (*intercultural communication*), як це тоді називалося. Цей інститут було створено з метою підготовки дипломатів та службовців для роботи за кордоном. Один з антропологів, котрий працював у цьому інституті – Едуард Холл – об'єднав свою практичну роботу (з людьми різних культур) з навчанням, щоб створити нову дисципліну міжкультурного спілкування (*міжкультурну комунікацію*). Після того, як він написав свій бестселер про невербальне спілкування, все більше і більше людей почали вивчати вплив невербальної комунікації¹¹. Перші університетські курси з міжкультурної комунікації були уведений в 1960-х рр. Основний підручник Р. Самоваром і Л. Портером під назвою «Міжкультурна комунікація: збірник» побачив світ у 1972 р.¹² У результаті, до 1980-х рр. більше 60-ти американських університетів викладали курси «міжкультурної комунікації» для магістрів і близько 200-т для бакалаврів¹³.

Католицька Церква теж почала використовувати теорію та практику міжкультурного спілкування¹⁴. Для прикладу, в «*Екклезіам Суам*» («До своєї церкви», ES) папи Павла VI в 1964 р.¹⁵ та «*Дивес ін Місерікордія*» («Багатий милосердям...», DM) в 1980 р.¹⁶ та «*Редемпторіс міссіо*» («Місія Спасителя...», RMI)

¹⁰ [many programs failed because of] «inept, culturally insensitive technicians, working in Third World Nations whose language and culture they did not understand». Див.: *Rogers E. M., Steinfatt T. M* Intercultural communication – Prospect Heights (USA: IL), 1999. – P. 61.

¹¹ *Hall E.T.* The silent language. – Garden City (USA: N.Y.), 1959 – 240 p.

¹² *Porter, R. E., Samovar, L.A.* Intercultural Communication: A Reader. – Belmont (USA:CA), 1972. – 343 p.

¹³ Щодо розвитку й місце міжкультурної комунікації в освіті, див. відповідні глави в: *Hickson M., Stacks W. D., Moore N-J.* Nonverbal communication: studies and applications. – Los Angeles (USA: CA), 2004, 4th ed. – 503 p. Також є нове видання: *Hickson M., Stacks W. D., Moore N-J.* Nonverbal communication: studies and applications. – New York (USA: N.Y.), 2014. – 544 p.

¹⁴ Енцикліка – дослівно «циркуляр» – це найвищий тип документа римських пп після «апостольської конституції». Оскільки українських та російських перекладів енциклік немає в Інтернеті, то ми посилаємося на офіційні ватиканські документи латиною, італійською та англійською мовами.

¹⁵ Encyclical Of Pope Paul VI On The Church “*Ecclesiam suam...*”, August 6, 1964. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_06081964_ecclesiam.html [дата доступу 10.08.2016].

¹⁶ *DM: Ioannes Paulus Pp. II “Dives In Misericordia...”* 30 November 1980. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30111980_dives-in-misericordia.html [дата доступу 10.08.2016].

в 1990 р.¹⁷ папи Іоанна Павла II. Виходу цим енциклікам передував II Ватиканський собор (1962-1965)¹⁸. Міжкультурна комунікація набула рис дискусійної теми, оскільки II Ватиканський собор став місцем суперечок між консервативними та ліберальними єпископами Католицької Церкви.¹⁹ За інновації та реформування особливо боролосся «німецьке лобі»²⁰. Переміни почалися з вибором нового папи Павла VI, зокрема з його вступної промови, виголошеної 29 вересня 1963 р. у ході відкриття другої сесії II Ватиканського собору. Ця промова нового папи була скромною, але водночас однозначною²¹. Колишній кардинал Монтіні (папа Павло VI) був прихильником прогресивного табору, хоч і не таким радикальним, як «німецьке лобі». Коли він став папою, він підтримав прогресивних кардиналів – це був важливий крок у розвитку міжкультурного спілкування Католицької Церкви. Заслуговує на увагу вже сама назва звернення – «*Dialogo della Chiesa con il mondo contemporaneo*» («Діалог Церкви з сучасним світом»; підкреслення наше – Ш. Ф.). Цитуємо італійською (другорядною офіційною мовою Ватикану), оскільки папа Павло VI (Giovanni Battista Enrico Antonio Maria Montini) розмовляв на соборних зібраннях італійською, а не офіційною латиною. Цікаво порівняти офіційний латинський і «папський» італійський текст: папа Павло VI зазначив у § 7.7 «*Aetatem hanc nostram eiusque varias at pugnantes significationes summa benevolentia prosequimur...*» (Allocutio, 7.7)²². В італійському тексті бачимо стилістичну різницю: «*Seguiamo con estrema simpatia questa nostra epoca e le sue varie e contraddittorie manifestazioni...*» (Discorso, 7.)²³ З італійської майже дослівне: «Ми стежимо за всіма симпатіями нашої епохи за різними та неоднозначними проявами...». Варто звернути увагу на суттєві відмінності між опублікованим офіційним текстом латиною та вступним зверненням італійською мовою. Латинське *at* є досить гострим, що визначається для вираження заперечування: «навіть, навіть+хоча». Італійський же текст

¹⁷ RMI: On the permanent validity of the Church's missionary mandate "Redemptoris missio"... by Ioannes Paulus PP. II, 7 December 1990. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_07121990_redemptoris-missio.html [дата доступу 02.03.2015].

¹⁸ Література про історію та значення II Ватиканського собору є багатою. Тут цитуються тільки ті праці, які стосуються міжрелігійної комунікації. Тексти соборних рішень перекладено українською мовою фахівцями Українського католицького університету: Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): Конституції, декрети, декларації. – Львів, 2014. – 608 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://toloka.to/t71983> [дата доступу 10.01.2018].

¹⁹ Wilde M.J. Vatican II: a sociological analysis of religious change. – Princeton, Oxford, 2007 – 197 р.

²⁰ Wiltgen R. The Rhine Flows Into The Tiber: A History Of Vatican II. – Devon, 1978 – 304 р.

²¹ Paul VI, Pope, Discorso per l'apertura del secondo periodo del SS. Concilio, 1963. settembre 29. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/speeches/1963/documents/hf_p-vi_spe_19630929_concilio-vaticano-ii.html [дата доступу 10.06.2015].

²² Allocutio: Acta Pauli PP. VI: Die XXIX Septembris a. MCMLXIII Summi Pontificis Allocutio // *Acta Apostolicae Sedis* (далі – AAS). – Т. 55 (1963). – № 15 (November 15) – С. 856. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.vatican.va/archive/AAS/documents/AAS-55-1963-ocr.pdf> [дата доступу 16.03.2013].

²³ Paulo VI, Discorso, 1963. – § 7.7.

містить *e*, що є нейтральним. Інша відмінність: італійське дієслово *seguire* – «слідувати, щоб супроводжувати» є далеко не сильним, як його етимологічний відносний латинський *prosequor* – «слідувати за ким-сь / по що-сь; займатися ким-сь, лікувати кого-сь», що передбачає більш активну дію (це спостерігається навіть в ідіоматичній фразі *prosequor aliquem benevolentia* «бути добрим / доброзичливим до когось»).

Це справляло вплив і на документи II Ватиканського собору. У «Душпастирській конституції про Церкву в сучасному світі», яка називається за першими словами «Г'аудіум ет спес» («Радість і надія» – GS – GS), людська гідність є осовою цінністю світу; Церква існує у світі, Церква повинна вести діалог із світом. У главі IV («Роль Церкви у сучасному світі») мова йде про те, що «ми повинні зараз розглянути цю саму Церкву, оскільки вона існує у світі, живе і діє з ним» (GS, § 40.)²⁴. Оскільки GS було оголошено наприкінці 1965 р. (на IX сесії 7 грудня 1965 р.), звичайно, ця цитата пов'язана з першою енциклікою «Еклезіам Суам» папи Павла VI (1964 р.) Назва 7-го розділу енцикліки «Еклезіам Суам» була досить значущою: «Діалог Церкви з сучасним (підкреслення наше – Ш. Ф.) світом» – що посилається до ранішої промови на Соборі в 1963 р, чим тут вище займалося.

У чому полягали інновації папи Іоанна Павла II? Він був першим, хто свідомо говорив про міжкультурну комунікацію. Він розрізняв діалоги різних культур та діалог Євангелія із світом. Діалог Церкви із світом був одним з головних ідей енциклік Павла VI – «Еклезіам Суам» та «Популарум прогрессіо» й інших його промов, як ми вже згадували вище. Втім Папа Павло VI ще не прийняв різниці між культурами й не дивився на культури як на рівні партнери Католицької Церкви! Таким чином, щодо діалогу різних культур, то Іоанн Павло II був першим папою, який звернув увагу на спілкування між різними сферами сучасного світу. Таким чином, Іоанн Павло II був першим, хто звернув увагу на комунікацію, спілкування між різними сферами сучасного світу, як на поточне завдання цілого людства. Мається на увазі комунікація не лише Церкви з елітою (політиками, бізнесменами, представниками мистецтва), але й особливе спілкування з метою поширення Євангелія. Перше – «міжкультурна комунікація» у текстах Іоанна Павла II означає – «діалоги між культурами». Друге – «культурне спілкування» – означає «діалог між Євангелієм і культурами»²⁵. Так він уже бачив різницю між різними комунікаціями з метою евангелізації й комунікаціями з метою вирішення сучасних проблем людства. Він звертав увагу

²⁴ «we must now consider this same Church inasmuch as she exists in the world, living and acting with it». Див.: *GS (English)* – Pastoral Constitution On The Church In The Modern World *Gaudium Et Spes* Promulgated By His Holiness, Pope Paul VI On December 7, 1965. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_en.html [дата доступу 03.16.2013]. – *GS (Latin)* – *Constitutio Pastoralis De Ecclesia in mundo huius temporis Gaudium et spes* // *AAS* – T. 58 (1966). – № 15. – С. 1025-1115.

²⁵ *Török Cs.* Inkulturation: Möglichkeiten und Grenzen eines Paradigmas I-II // *Folia Theologica*. – Budapest. – T. 21 (2010). – С. 125-147; T. 22 (2011). – С. 129-152.

на завдання Церкви у світській, політичній й гуманітарній сферах сучасного світу²⁶.

Для прикладу, розглянемо міграцію та міжкультурну комунікацію. Папа підкреслив, що міжконфесійні та міжкультурні діалоги мають важливе значення як інструменти та шляхи для мирного співіснування та вирішення таких глобальних проблем, як міграція. Церква повинна взяти активну і дієву роль у цьому оскільки «...світ іммігрантів може зробити вагомий внесок у консолідацію миру. Фактично міграція може полегшити діалог та порозуміння між цивілізаціями, а також між окремими особами та громадами. Це трапляється, коли іммігранти ставляться з належною повагою до гідності кожного...» (переклад наш – Ш. Ф.)²⁷.

Міжрелігійні діалоги – інший приклад. Іоанн Павло II був тим папою, який вперше відвідав єврейську синагогу Риму. Це сталося 13 квітня 1986 р., на шостому році його понтифікату. Отже, можна сказати, що візит до єврейської синагоги був одним з перших серйозних планів Іоанна Павла II – він планував покращити стосунки між євреями та християнами²⁸. Також 27 жовтня 1986 р. на восьмому році свого понтифікату в Ассізі він запросив лідерів та представників «світових релігій», тобто організував міжрелігійну зустріч. Це була його ініціатива – зустріч і молитва за мир, остання пов'язувалася з активністю спільноти Св. Ежидіо (Saint Egidio). Іоанн Павло II молився разом з представниками інших релігій, і поставив статую Будди у вівтарі християнської церкви. Це був справжній акт міжкультурної й міжрелігійної комунікації! Хоча це робилося у присутності невеликої кількості представників різних релігій – втім ця інформація передалася широкій «аудиторії», завдяки повідомленням у ЗМІ (на той час Інтернету ще не було, але традиційні канали інформації досить успішно поширили цю новину на весь світ). На загальній молитві було представлено майже кожен християнський церкву: були православні патріархи, лідери протестантів, а також лідери одинадцяти нехристиянських світових релігій (представники іудаїзму, індіанці Америки, анімісти з Африки, буддисти, індуїсти, джайністи, мусульмани, синтоїсти, сикхи та зороастрійці. Час першої зустрічі

²⁶ Світська. Політична діяльність папи Іоанна Павла II найкраще представлена у монографії: *Weigel G. Witness of the Hope: The Biography of Pope John Paul II 1920–2005.* – New York, 2005. – 1016 р. В Інтернеті є російський переклад цієї праці, але у російськомовному виданні не подано усю літературу, котра є в оригіналі. Див.: *Вейгел Дж. Свидетель надежды Иоанн Павел II.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/katholic/Veigel_papa/Veig_index.php [дата доступу 02.012018].

²⁷ «...the world of immigrants can make a valid contribution to the consolidation of peace. Migration can in fact facilitate encounter and understanding between civilizations as well as between individuals and communities». Див.: *John Paul II, Pope. Migration with a view to peace: Message of the Holy Father John Paul II for the 90th World Day of Migrants and Refugees 2004.* – Vatican, 15 December. – 2003. – № 3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_20031223_world-migration-day-2004.html [дата доступу 02.03.2015]. Також див. *Ibid.* – № 5: «This happens when immigrants are treated with the proper respect for the dignity of each one...».

²⁸ *Weigel G. Witness of the Hope: The Biography of Pope John Paul II 1920–2005.* – New York, 2005. – 1016. – Part 14.

в Ассізі був непростим: це було на початку війни у Перській затоці, і світ все ще розділювався на соціалістичних і капіталістичних режимах, Радянський Союз все ще існував. Папа Римський був під прицілом критиків, але все-одно організував міжрелігійну зустріч. Як сказав його секретар, папське рішення «було виправдане Святим Духом» – тому того дня жодна людина не постраждала на війнах»²⁹. Звичайно, наслідки Ассізу були дуже значними у сфері міжрелігійної комунікації.

Буддистсько-християнський діалог як продовження ініціативи Іоанна Павла II мав продовження у формі міжрелігійних діалогів у галузі миротворчості. Ось, наприклад, буддистсько-християнська зустріч як день молитви приурочена 1200-річчю буддистського монастирського комплексу на горі Хіе, в Японії (3–4 серпня 1987 р.) – ледве через рік після Ассізу, коли статуетка Будди була поставлена на жертвовнику Іоанном Павлом II. Ця декларація нагадала безпосередньо про зустріч в Ассізі та, на нашу думку, підкреслює обов'язок віруючих активно вникати у поточні проблеми суспільства: «Наше існування тут разом, полягає у тому, щоб помолитися за мир, а це означає – продовження того ж відкритого духу, який було помічено у День Молитви в Ассізі у жовтні 1986 р. [...] Молитва за мир передбачає також прагнення до миру та навіть страждання за мир»³⁰. Варто згадати й діалог між буддистами, християнами, мусульманами та індусями, який відбувся в Коломбо, Шрі-Ланка, з 23 по 29 серпня 1987 р., який проходив у дусі діяльності папи Іоанна Павла II (хоча він і не брав безпосередньої участі у заходах в Коломбо): У заключному документі підкреслюється важливість різних культур в контексті збагачення християнства шляхом набуття «інших» цінностей (підкреслення наше – Ш. Ф.) нехристиянських релігій: «Особливо в індуїстських та буддистських традиціях ми знайшли форми молитви, які були як складними, так і збагачувальними»³¹.

Важливим був вплив Іоанна Павла II на дипломатичне життя в Європі та формування Європейського Союзу. Європейське співтовариство (нині Європейський Союз), на думку папи, повинне встановлювати контакти між європейськими інституціями та релігійними організаціями. Як вже зазначалося у вступі нашої статті, більшість релігійних людей в ЄС є християнами, а сама Європа стає

²⁹ Dziwisz S., Svidercoschi G. F. A life with Karol: my forty-year friendship with the man who became pope: Stanislaw Dziwisz in conversation with Gian Franco Svidercoschi. – New York, 2008. – 260 p.; Weigel G. Witness of the Hope: The Biography of Pope John Paul II 1920–2005. – New York, 2005. – 1016. – Part 14.

³⁰ «Our being together here to pray for peace signifies a continuation of the same open spirit in which the Day of Prayer was observed at Assisi in October 1986, when the leaders of different religious traditions came together to pray for peace. [...] Praying for peace involves also working for peace, and even suffering for peace». Див.: Three Dialogical Declarations from Asia Source // Buddhist-Christian Studies. T.8. (Honolulu: University of Hawai'i Press) 1988. – P. 188. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/1390121> [дата доступу 10.06.2015].

³¹ «In the Hindu and Buddhist traditions especially, we have found forms of practice and prayer that have been both challenging and enriching. For some, it was reading a book such as the Tao Te Ching or experiencing the worship of Hindu friends that seized us and moved us to look more deeply». Див.: Ibid. – P. 189.

місцем міжрелігійних діалогів. Папська дипломатія також відіграла активну роль у європейській політиці у ХХ ст.³². Справа у тому, що європейська інтеграція – це своєрідна міжкультурна комунікація. Згадаємо випадок Греції – православна країна; Угорщина – держава з впливовими католицькою та кальвіністською церквами; роль церков у національній ідентичності Ірландії, Шотландії та Польщі. Іоанн Павло II закликав до миротворчої діяльності у війні на Балканах ще в 1990-х рр.; також його роль відома у мирних переходах країн Центрально-Східної Європи від соціалізму до демократичного суспільства³³.

Іншим гарним прикладом міжкультурного спілкування став союз мусульманських політиків та римським папою на «Конференції з розвитку», проведеної Організацією Об'єднаних Націй в Каїрі у 1996 р. Папа Іоанн Павло II тоді виступив абортів до тієї події – на попередній конференції ООН з питань народжуваності і розвитку в єгипетській столиці у 1994 р. За словами Раймонда Флінна, тодішнього посла США при Священному Престолі в Ватикані, тодішній американський президент та його ліберальні радники планували вирішити проблему перенаселення світу підтримуючи аборти та суворий контроль над народжуваністю. Папа Іоанн Павло II хотів зустрітися та проконсультуватися з президентом США з цих питань, але йому було відмовлено у зустрічі. У результаті дипломатія США не змінила свою позицію на Каїрській конференції Організації Об'єднаних Націй, але, з іншого боку, деякі мусульманські лідери помітили політичну концепцію папи римського. Беназір Бхутто (політична діячка Пакистану) та деякі інші лідери привітали ініціативи папи.³⁴

Нарешті варто розглянути католицько-мусульманський діалог, зокрема, на прикладі промови папи у Дамаску. Іоанн Павло II був першим з лідерів Католицької Церкви, який виступив у мусульманській мечеті, у мечеті з настільки високим рейтингом. Він сказав: «Мої друзі!» («Ас-Саламу-'алайкум!» – «As-Salamu 'alaukum!»). «Друг» арабською – «Садік», «*Sadīq*» - «صديق»») означає «той, кому я довіряю», оскільки корінь «*sadaqa*» означає «розповідати правду». Тому Папа висловив довіру своїй мусульманській аудиторії. Привітання – це не лише ввічливі слова, але це означає: «Мир з тобою!» Це нагадає католицьке привітання на початку папської меси на латині: *Pax vobiscum* («Мир з тобою»). У промові він нагадав про спільне в ісламі та в християнстві: Свята Земля, Марія, Ісус – хоча він більше говорив про Марію, ніж про Ісуса. Після цього він зазначив, що головним завданням є миротворчість, особливо нове покоління людей повинно бути пройняте духом любові та поваги до інших³⁵. Чому може навчити нас

³² O'Mahony A. The Vatican and Europe: Political Theology and Ecclesiology in Papal Statements from Pius XII to Benedict XVI International // Journal for the Study of the Christian Church. Т. 9. – № 3 – С. 177-194

³³ Див.: Dziwisz S., Svidercoschi G. F. A life with Karol: my forty-year friendship with the man who became pope: Stanislaw Dziwisz in conversation with Gian Franco Svidercoschi. – New York, 2008, Weigel G. Witness of the Hope: The Biography of Pope John Paul II 1920–2005. – New York, 2005.

³⁴ Flynn, R. John Paul II: a personal portrait of the pope and the man. – New York, 2001. – 204 с.

³⁵ John Paul II, Meeting With The Muslim Leaders, Omayyad Great Mosque, Damascus: Address Of The Holy Father, Sunday, 6 May 2001, електроний ресурс: <http://w2.vatican.va/content/john->

міжкультурне спілкування Св. папи Іоанна Павла II? По-перше, дипломатичні процеси для міжрелігійних діалогів можуть бути і повинні бути продовжені. Тоді церкви можуть бути і повинні грати більш активну та ефективну роль у вирішенні таких проблем, як питання мігрантів, перспектива розвитку молоді, спільне використання добра, запобігання голодуванню, покращення людського життя. Останні десятиліття демонструють час відродження релігії, таким чином, ми не можемо вирішувати поточні проблеми без розгляду релігій (як пише Алі А. Аллаві – колишній міністр перехідних урядів Іраку, нинішній професор в Джорджтауні та інших університетах в США)³⁶. Заслуговує більшої уваги й те, що міжрелігійні діалоги в папській дипломатії були оцінені, наприклад, ізраїльським політиком Шимон Перес. Маючи Нобелівська премію за мир, Ш. Перес запропонував теперішньому папі Франциску встановити Союз релігій за зразком Організації Об'єднаних Націй³⁷.

Іоанн Павло II був канонізованим як «святий» у 2014 р. теперішнім папою Франциском. Це, на нашу думку, стало меседжем теперішнього очільника Католицької Церкви – однією з причин канонізації його попередника стало те, що він ставився до інших релігій як до партнерів. Варто зауважити, що теперішній глава Римського престолу свідомо та активно наслідує діяльність Іоанна Павла II.

INTERCULTURAL DIALOGUES IN DIPLOMACY OF POPE SAINT JOHN PAUL II

Sándor Földvári

lecturer and senior research fellow;

Debrecen University, Baltic Studies; Hungarian Academy of Sciences, Hungary ;

alexfoldvari@gmail.com

Intercultural communication has evolved due to the activity of The Foreign Service Institute (FSI) in the United States. In parallel, the Catholic Church evolved its theory and practice of intercultural communication, too, since and after the Second Vatican Council. Especially in Saint John Paul II's activity, who was canonized in 2014 by the recent Pope Francis. Saint John Paul II's entire pontificate was full of intercultural actions: praying together with the Dalai Lama in Assisi (1986), while putting a Buddha on the altar; and he was who was first visited the Jewish synagogue of Rome. All these led to the culmination of the interfaith communication in his address to the Muslims in the Umayyad Mosque in Damascus, May 6, 2001.

paul-ii/en/speeches/2001/may/documents/hf_jp-ii_spe_20010506_omayyadi.html [доступ 7-4-2015]; *Giovanni Paolo II. Incontro con la Comunità Musulmana nel cortile della Grande Moschea Omayyade di Damasco: Discorso del Santo Padre Giovanni Paolo II, Domenica, 6 maggio 2001.* [Електроний ресурс]. Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/2001/may/documents/hf_jp-ii_spe_20010506_omayyadi.html [дата доступу 07.04.2011].

³⁶ *Allawi A.A. The Crisis of Islamic Civilization – New Haven, London, 2009. – 304 p.*

³⁷ *Lyman, E. J. Peres proposes 'UN for religions' to pope at Vatican // The Jerusalem Post, 09 May, 2014, [Електроний ресурс]. Режим доступу: <http://www.jpost.com/Israel-News/Politics-And-Diplomacy/Peres-proposes-UN-for-religions-to-pope-at-Vatican-374526> [дата доступу 16.06.2016].*

Keywords: *Intercultural Communication, Interreligious Dialogues, John Paul II Pope, Second Vatican Council, Islam Christian Dialogues, Peacemaking.*

REFERENCES

1. Allawi, A.A. (2009). *The Crisis of Islamic Civilization*. New Haven, London. [in English].
2. Belaja, E. N. (2011). *Teorija i praktika mezhkul'turnoj kommunikacii*. Moskva. [in Russian].
3. Dziwisz, S., Svidercoschi, G. F. (2008). *A life with Karol: my forty-year friendship with the man who became pope: Stanislaw Dziwisz in conversation with Gian Franco Svidercoschi*. New York. [in English].
4. Fjol'dvari, S. (2017). *Mizhkul'turni dialogy v dyplomatii' Sv. Papy Ioanna Pavla II Tezy dopovidej, red. G. Borjak, A. Blanuca, A. Gurbyk, V. Kononenko, V. Segeda*. Kyi'v, 84–86 [in Ukrainian].
5. Flynn, R. (2001). *John Paul II: a personal portrait of the pope and the man*. New York. [in English].
6. Földvári, S. (2016). *The Bridgemaking Activity Of Pope John Paul II (Saint) As Cases Of Intercultural Dialogue In Diplomacy. Teksto slépiniai – Text Mysteries*, t 18. Vilnius, 57-75. [in English].
7. Földvári, S. (2017). *Intercultural Dialogues in Diplomacy by Pope John Paul II. Intercultural Education at the Crossroads: Conference Proceedings*, ed. L. Lendvai, O. Keresztes-Takács. Budapest, 417-434. [in English].
8. Hall, E.T. (1959). *The silent language*. Garden City (USA: N.Y.). [in English].
9. Hickson, M., Stacks, W. D., Moore, N-J. (2004). *Nonverbal communication: studies and applications*. Los Angeles (USA: CA). [in English].
10. Porter, R. E, Samovar, L.A. (1972). *Intercultural Communication: A Reader*. Belmont (USA:CA). [in English].
11. Ter-Minasova, S. (2000). *Jazyk i mezhkul'turnaja kommunikacija*. Moskva. [in Russian].
12. Tomka, M. (2011). *Expanding Religion. Religious Revival in Post-Communist Central and Eastern Europe*. Berlin, Boston. [in English].
13. Uladykowskaja, L. (2012). *Adkryccjo majoj Ameryki, abo Navoshta belarusam ZShA? Minsk*. [in Belarussian].
14. Weigel G. (2005). *Witness of the Hope: The Biography of Pope John Paul II 1920–2005*. New York. [in English].
15. Wilde, M.J. (1978). *Vatican II: a sociological analysis of religious change*. Princeton. [in English].
16. Wiltgen R. (1978). *The Rhine Flows Into The Tiber: A History Of Vatican II*. Devon. [in English].